

SEMBOL DİLİNİN BİR ÖRNEĞİ OLARAK RÜYALAR: TÜRK KÜLTÜRÜNDE ÖLÜME YORUMLANAN RÜYALAR

*Metin EREN**

ÖZET

Karmaşık bir olgu olan rüya, insan ve toplum hayatında önemli bir yere sahiptir. Rüyaların barındırdıkları anlamların çözülmesi çabası tarihin yazılı olarak ve belgelerle takip edilen ilk dönemlerinden bu yana insanlığının ilgisini çekmiştir. Rüyalarda görülenlerin, gerçek hayattaki olguların sembol diline dönüşmüş şekiller olarak kabul edilmesi de kadim bir olgudur. Bu sembol dilini anlamlandırma çabaları karşımıza geleneksel, toplumsal ve dolayısıyla da kültürel bir yapı çıkarmıştır. Sembol dilinin en yaygın ve ortak dillerinden biri olan rüyaların oluşum süreci günlük yaşamın akışından etkilenirken, aynı zamanda rüyalar günlük yaşam algımızı da etkilemektedir.

Bu çalışma, Türkiye’de Van Gölü Havzası olarak adlandırdığımız bir alanda Van, Bitlis, Hakkari, Muş, Ağrı illerinden karışık ve rastlantısal olarak örneklem almak suretiyle, saha çalışmasıyla oluşturulmuştur. Türk dünyasını teşkil eden toplulukların ölümle ilintili rüyaları yazılı kaynaklardan derlenmiştir. Ölüm belirtisi olarak kabul edilen, ölüme yorulan rüyaların oluşturduğu sembolik dilin Türk dünyasındaki yaygınlığı ve ortaklığı incelenmiştir. Ölüm belirtisi olarak kabul edilen, ölüme yorulan rüyaların oluşturduğu sembolik dilin inceleme sahamızdaki yaygınlığı ve ortaklığı ele alınmıştır.

Rüyalar, hayata dair olguların, istek veya hayallerin bilinçaltından bilince sızdığı anlardır. Bu olgular, oldukları şekliyle değil, sembolleşerek rüyalara yansır. Bir olgu olarak ölüm insanın hem bilincinde hem de bilinçaltında derin izler bırakır. Ölüm olgusunun, rüyalara yansması veya rüyada görülenlerin ölüme yorumlanması bir sembol dili oluşturur. Bu dil aynı zamanda toplum tarafından paylaşılan bir nitelik kazanır.

* Okutman Yüzüncü Yıl Üniversitesi metineren1976@gmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Sözkonusu yorumlar sözlü ve yazılı olarak yayılarak çoğalır.

Anahtar Kelimeler: Rüya, sembol, dil, ölüm, kültür.

**DREAMS AS AN EXAMPLE LANGUAGE OF SYMBOL:
INTERPRATED DREAMS FOR DEATH IN THE
TURKISH CULTURE**

ABSTRACT

As a complex phenomenon, dream has an important place in the life of individual and society. Resolution endeavour of the meanings which are included by dreams has been attracted human being's interest since the preliminary periods of history as based on written documants. It is also an archaic fact to accept the vision of dreams as transformed symbolic language forms of daily life events. Interpretation efforts of this symbolic language has been exposed a traditional, a social, and so, a cultural structure. Formation process of dreams which are most common and collective language of the symbolic language are effected by streaming of life but dreams also influences perception of our daily life.

This article is composed of an area study through taking a mixed and random sampling from Ağrı, Muş, Hakkâri, Van and Bitlis where located in area called Van Gölü Havzası. Dreams about death of The Societies of Turkish World are collected from inscribed sources. It is analysed in Turkish World the prevalence and commonality of the symbolic language which consist of the dreams accepted an approaching death. Additionally, it is also analysed the prevalence and commonality of the symbolic language in our research area.

Dreams are a very moment in which facts, desires and imaginations about life emanate from unconscious to conscious. All of them reflect in dreams not such in their natural forms but as symbolizationed. As a fact the death deeply impress in both conscious and unconscious of human being. The reflection of death in dreams or interpretation of dreams as an approaching death

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

constitutes a symbolic language. At the same time, this language achieves a character which is shared by society.

Key Words: Dream, symbol, language, death, culture.

1.Giriş

“Remiz, timsal, alem, misâl, alâmet” günümüzde ise “simge” terimiyle karşılanmaya çalışılan (Çetin 2005: 260), sembol kavramı genel bir tanımlamayla: “Başka bir şeyin yerinde duran, onun yerini alan, onu temsil edendir.” (Fromm 2003: 2003). Türk Dil Kurumu’nun Türkçe Sözlük’ünde “Duyularla ifade edilemeyen bir şeyi belirten somut nesne veya işaret, remiz, timsal, simge.” olarak tanımlanmaktadır(Türkçe Sözlük 2006: 1727). Sembol, soyut dünyanın, fikirlerin, hayallerin fiziksel karşılıklarıdır (Çetin 2005: 260). Bu temsil, “rastlantısal” olabileceği gibi aralarında belirli bir ilişkinin bulunduğu semboller de vardır (Fromm 15-37: 2003). Sembollerin bir özelliği de bilinçaltının bilince aktarılmasında aracı görevi görmesidir(Çetin 2005: 261). Rüyaların şekillenmesinde, kişilerin yaşantı, istek ve hayalleri etkilidir. Bu hususlar rüyalara doğrudan yansıyabileceği gibi çoğunlukla da sembol diline dönüşerek yansır. Rüyalarda oluşan sembol dilinin ifade ettiği anlamların çözülmesi çabası tarihin yazılı olarak ve belgelerle takip edilen ilk dönemlerden bu yana insanoğlunun ilgisini çekmiştir.¹ Bu sembol dilini anlamlandırma çabaları karşımıza geleneksel, toplumsal ve dolayısıyla da kültürel bir yapı çıkarmıştır. Sembol dilinin en yaygın ve ortak dillerinden biri olan rüyaların oluşum süreci günlük yaşamın akışından etkilenirken, aynı zamanda rüyalar günlük yaşam algımızı da etkilemektedir. Görülen rüyalar farklı seviyelerde bile olsa insanları sevindirmekte veya korkutup endişelendirmektedir. Ölüm olgusu, hem insan bilincinde hem de bilinçaltında önemli bir yere sahiptir. Rüyada görülen unsurlar, çeşitli ilgi ve tecrübelerle birleştirilerek ölüm olgusu çevresinde yorumlanmış ve bu yorumlama toplumda ortak bir sembol dili oluşturmuştur. Rüyaların bu ortak dilinin halk yaşamı içerisindeki yeri geniş çaplı araştırılması gereken konulardandır.

Bu çalışmanın dayandığı araştırma sahası olan Van Gölü Havzası’nda, rüya yorumlama dinî alanla ve dinî olanla içiçedir. Halk, rüya yorumunu özellikle din adamlarına yaptırmakta, yorumlama eylemi de aşağıda açıklanacak dinî kaynaklarla güçlendirilmektedir.

¹ Rüya yorumculuğunun kısa bir tarihçesi için bkz. (Fromm 2003).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Rüyaları yorumlamaya çalışırken de, yorumlama çabasının yanlışlığı ifade edilirken de dinî olan önemli bir başvuru unsurudur. İnceleme alanında benimsenen din İslam olduğu için de İslam dininin temel kaynaklarında rüya yorumuna nasıl yaklaşıldığına bakmak çalışmanın temellendirilmesi bakımından gereklidir.

İslam dininin genel söylemi içerisinde rüya gayb aleminden bilgi alabilmenin tek meşru yolu olarak kabul edilmektedir (Schimmel 2005:21).

İslam dini içerisinde rüya algısının şekillenmesinde etkin olan kaynaklar Kur'an ve Hz. Muhammed'in hadisleridir. İslam dinini benimseyen toplulukların rüya algısında bu kaynaklardan gelen bilgiler ve bu bilgilerin tarihsel süreç içerisinde uğradığı yorumlar oldukça önemlidir.

İslam dininin araştırılmasında birincil kaynak olan Kur'an incelendiğinde rüyaların bir bilgi kaynağı olarak meşruiyetini sağlayan bazı ayetlerle karşılaşılmaktadır: “Derken çocuk onun çaba ve tasasına ortak olacak olgunluğa eriştiğinde, (İbrahim) şöyle dedi: “Yavrucuğum! Kendimi rüyada seni kurban ederken görüyorum; bir bakalım, sen bu işe ne dersin?”(Kur'an 37:102)

“Hani bir zamanlar Yusuf babasına ‘ey babacığım!’ demişti. ‘Ben rüyamda on bir gezegen, bir de Güneşi ve Ayı gördüm; hepsi de yerlere kapanarak beni saygıyla selamlıyorlardı.’ “(Yakup):’Ey yavrucuğum!’ dedi, ‘Rüyanı kardeşlerine anlatma, sonra sana karşı tuzak kurarlar; çünkü Şeytan insan soyu için apaçık bir düşmandır! Zira bunun anlamı, Rabbinin seni seçmesi sana olayların altında yatan gerçeği öğretmesi ve tıpkı daha önceden ataların İbrahim ve İshak’a olan nimetini tamamladığı gibi, sana ve Yakup oğullarına da nimetini tamamlaması demektir. Gerçekten de senin Rabbin her şeyi bilir, her hükmünde tam isabet eder.”²

Kur'an'da yer alan bu ayetler, görülen rüyaların bir bilgi kaynağı olarak dikkate alındığını göstermektedir.

Rüya ile ilgili hadisler arasında bulunan “Salih bir kimsenin gördüğü güzel rüya peygamberliğin kırk altı bölümünden bir bölümdür.” ve “Ey insanlar! Şu biline ki, Müslüman kimseye gösterilen salih rüya dışında peygamberlik müjdelerinden geriye bir şey kalmamıştır.”³ hadisleri, rüyanın gerçek olana ve gerçekleşecek olana dâir işaretler taşıyabileceği kabulünü içermektedir. Bu iki

² Kur'an .12:4-5, bak. 12:36-37, 100; 17:60

³ Muhtasar-ı Tecrid-i Sarih (Çev. Abdullah Feyzi Kocaer), İmaj Baskı, Ankara, 2004, s.769

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

kaynak birlikte ele alındığında İslam dininin temel kaynaklarında rüyaların olan ve olacak olaylara dâir veriler barındırabileceği inancının temellerini buluyoruz.

Düşlerin sembolik anlamı ve bu sembolik anlamların yorumlanması tarih boyunca insanoğlunun zihnini derinden etkilemiş ve inanmalarının önemli bir kısmını rüyalarla alakalı olanlar oluşturmuştur. Rüyaların gelecekte olabilecek olayları önceden haber verdiği inancı halk arasında yaygındır. Bu özellik, ölümle ilgili olarak yaptığımız bu çalışmada açık bir şekilde görülmektedir. Rüyaların halkın yaşamı üzerindeki derin etkisi bütün boyutlarıyla müstakil çalışmalar kapsamında incelenmeyi hak ediyor.

Rüyaların yakın gelecekte olabilecek olaylarla ilgili olarak yorumlanması ile ilgili araştırma sahamızda farklı yaklaşımlar söz konusudur: Özellikle din adamları, İslam dininin günlük uygulamalarını düzenleyen fıkıh ilminin objektif bir kaynağı olarak rüyaya itibar edilemeyeceğini, bu nedenle de görülen rüyanın hayatı düzenlemede dikkate alınmaması gerektiğini ve rüyaların ölüme yorumlanamayacağını ifade ederken; rüyada kişinin ruh halinin, bireysel özelliklerinin etkisi olduğunu, görülen rüyanın da alim olarak kabul edilen insanlara anlatılması gerektiği ifade edildi(Kocaman 2009; Özer 2009; Özkaya 2009). Bu yaklaşım, rüyanın hayatı düzenleyecek bir norm içermeyeceği kabulüyle birlikte; rüya yorumlamanın dinî alanda tutulması gereğine işaret etmektedir. Bu değerlendirmede, rüya anlatılacak kişilerin seçilmesinin bir kaçınma ritüeli olarak varlığını dikkate almak gerekir.

İnsanın rüyayı kendisine uyulacak kural olarak seçmemesi, içeriği iyi olmayan rüyaların konuşma konusu olarak seçilmemesi(Yiten Ha. 2009) gerektiği belirtilirken bazı kaynak kişiler rüyaların kesinlikle doğru olduğunu ifade ettiler(Gül Ce. 2009).

Rüyalarla ilgili oldukça yaygın bir yaklaşım rüyaları üçlü bir yapı içerisinde değerlendiren yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre: Rüyaların bir kısmı geçmişte yaşananlarla ilgilidir, bir kısmı gündelik hayatta yaşananlarla ilgilidir, bir kısmı da gelecekte gerçekleşecek olaylar hakkındadır. Rüyaları, bilgi sahibi kişilerin tabir etmesi gerekmektedir. Çevremizde özellikle din adamları rüyaların tabiri bilgisine sahiptirler, yaklaşımı içerisindedirler(Yiten Gü.2009).

Rüya tabiri ile ilgili halk arasında yaygın bir yaklaşım da “rüya tabirnamesi” olarak bilinen kitaplardan hareketle rüyaları

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

yorumlamaktır(Çobanoğlu 2003:188). Popüler veya dini eserlerin satıldığı kitapçılarda mutlaka rüya tabiri kitaplarına rastlanmaktadır.⁴

Van Gölü Havzası'ndan ve Türk dünyasından elde edilen ve ölümle ilintilendirilerek ele alınan rüyaya dair unsurlar aşağıdaki şekilde sınıflandırıldı:

1.1.Düşte Ekşi, Acı Şeyler Yemek

Rüyada ekşi veya acı şeyler yemek; genel olarak sıkıntı, kötü haber ve uğursuzluk olarak yorumlanır. Bu verinin yorumları arasında yakın bir ölümün habercisi olması(Altuntaş 2007; Tunçay 2007), rüyayı görenin sıkıntılı bir ömür süreceği(Arslan 2007), kötü bir haber alınacağına(Başdınç 2007), ilişkin yorumlar vardır. Tatlı bir şeyin yenilmesi de acı bir ölüm haberi alınacağına delalettir(Gürbüz 2007).

Gagauz Türkleri arasında rüyalar tersinden yorumlandığı için tatlı yemek iyi değildir(Dinç 2004:91).

Makedonya Türklerinde rüyada “Acı şeyler yemek”; bir yakınım ölüm haberini alacak olma manasına gelmektedir(Sulooca 2007:4).

1.2.Sarı Renkli Meyveler Görmek veya Yemek

Sarı renk ve bununla bağlantılı olarak sarı renkli meyveler görmek hastalığa, ölüme, ayrılığa ve bazen de şifa bulmaya işarettir. Kişinin renginin sararması da ölüme işaret olarak kabul edilir. Renk sembolizmi içerisinde sarı hastalık, yolculuk ve ayrılık rengi olarak kabul edilir. Alandaki tespitlerimiz de bunu doğrulamaktadır.

Düşte ayva yendiğinin görülmesi birinin öleceği şeklinde yorumlanır(İlik 2007). Sarı rengin rüyada görülmesi genellikle hastalığa(Gülseven 2007; Yiten Ha. 2009), sarı üzüm görmek hastalık veya ölüme(Özürkçü 2007), sarı renkli bir şey yemek veya sarı renkli bir giysi giymek ölüme yorulur(Yüksel 2007; Görentaş 2007; İlik 2007; Turan 2008; Birgül 2008). Sarı gören kişinin sevdiği ya uzağa gidecektir ya da ölecektir(Timuroğlu 2007).

Gagauzlar'da rüyada, sarı meyveler görmek ya da yemek, sarı yüz, kıymetli bir insandan veya nesneden ayrılıktır. Sarı renkli meyveler görmek ya da yemek pek yakın bir kimsenin ölümüne işarettir(Dinç 2004:91).

⁴ Ölümle ilişkilendirilen rüyalarla ilgili örnek memorat anlatımları için bkz.(Çobanoğlu 2003:188-196).

Anadolu folklorunda kimi yerlerde sarı renkli meyveler yemek ya da görmek ölüme yorulur. (Örnek 1971:26).

1.3.Diş Çektirmek ya da Dişlerin Dökülmesi, Kırılması

Diş ve ölüm ilgisi rüyalarda oldukça açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Van Gölü Havzası içerisinde dişle ilgili unsurların yoğunluğu ve yakınlığı oldukça dikkat çekicidir. Dişin, insanın kendisi veya yakınlarından biri şeklinde sembolleştirilmesiyle birlikte dişin kaybedilmesinin rüyada görülmesi kişinin kendisinin veya yakınlarından birinin ölümü şeklinde yorumlanmaktadır. Ölümle ilişkilendirilen rüyalar içerisinde dişle ilgili olanlar en yoğun karşılaştığımız rüyalarlardır.

Diş çektirmek evlatlardan birinin veya çok yakınlardan birinin ölecek olmasına(Alay 2007;Soran 2009), evin büyüklerinden birinin ölümüne(Tunçay 2007), rüya sahibini kahredecek bir akrabasının ölümüne(Arslan 2007), alt dişlerin düşmesi yakın akrabalarından birinin, üst dişlerin düşmesi uzak birinin ölümüne(Yıldızbaş 2007), ön dişlerin dökülmesi yakın birinin(Başdinç 2007; Duman 2008), evden birinin(Kardeş 2007), rüyada kürsü dişlerinin düştüğünü görmek erkek bir yakının öleceği, diğer dişleri düşmesi ise kadın bir yakının öleceğine(Muhlis Gül 2007; Özer 2009), rüyada görülen arka dişler anne tarafını, ön dişler baba tarafını temsil eder ve buna göre yorumlanır(Dudunalı 2009).

Her bir diş bir aile ferdiyi temsil eder. Onlardan biri düşerse temsil ettiği kişinin ölecek olmasına yorarlar(Akman 2007).

Rüyada diş çekilirken acı hissediliyorsa ölüme yorulur(Görgülü 2008). Rüyada dişinin düştüğünü gören kişi aynı zamanda kan aktığını da görürse bu rüyada görülenin gerçekleşmeyeceğine, kan görülmediği takdirde de yakın bir ölümün gerçekleşeceğine inanılır(Akman 2007; Görgülü 2008;Gül Mi. 2009; Özer 2009).

Kaynak kişilerimiz dişlerin düşmesi ile ölüm olayı arasındaki bağı yaşanmış anlatımlarla desteklemeye çalıştılar. “Bir dişimin düştüğünü gördüm, aradan bir hafta geçmeden babam vefat etti.”(Gül Mi. 2009) “Rüyamda dişimin çıktığını gördüm, kanda görmedim, hasta bir çocuğum ertesi gün öldü.”(Eren He. Eren 2009)

Rüyada dişlerin düşmesi ve ölüm arasında kurulan paralellik İslam kültüründe yaygın olarak karşımıza çıkan bir yorumdur.Sena’i, genel olarak, dişleri “ana-baba” ve daha geniş anlamıyla “akraba” anlamına geldiğini, dişlerin düşmesinin de akrabaların yitirilmesi anlamına gelmektedir(Schimmel 2005:100).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Azeri Türklerinde, rüyada dişlerin düşmesi ve çürütmesi ölüme yorulur(Ünal 1996:153).

İran Kaşkay Türklerinde, düşte ön dişlerden birinin düştüğünün görülmesi evlat, kardeş gibi bir yakının ölmesine; arka dişlerinden birinin düşmesi ise amcaoğlu dayıoğlu gibi biraz daha uzak genç bir yakının ölmesine işaret kabul edilir. Bir başka yoruma göre ise Ön dişlerden birisinin dökülmesi, bir gencin öleceğine gerideki dişlerden birisinin dökülmesi ise yaşlı birinin öleceğine işarettir. (Karaaslan 2009).

Bulgaristan Türklerinde, kişi rüyasında dişinin acıyarak çekildiğini, çıkartıldığını ya da kırıldığını görürse eceli yaklaşmış demektir. Ancak kişi dişinin acımadan çekildiğini görürse, kendisi yerine çevresinde bulunan bir kişi ölecektir. Bunun yanında kişi ön dişlerinden birinin çekildiğini görürse ailesinden birinin, yan dişlerinden birinin çekildiğini görürse komşularından ya da uzak akrabalarından birinin öleceğine yorulur. Aynı şekilde azı ve ön dişlerinin döküldüğünü gören kişinin ailesinden biri ölecek şeklinde yorulur(Kaderli 2004:342).

Gagauz Türklerinde rüyada, diş çektirmek ölüme işaret olarak kabul edilir. Diş çekilirken acırsa yakınlardan, acımazsa uzak, yabancı birisi; diş çekilirken kanarsa içerden, kanamazsa dışarıdan birisi; çekilen diş önden olursa yakın, arkaya doğru ise uzak birisi ölecektir. Çürük diş, kırık diş görmek de ölümün habercisidir. Bir başka inanca göre diş kansız ve acısız çektirmek ölüme işaret değildir(Dinç 2004:91).

Makedonya Türklerinde; rüyada “diş çektirmek”, acı verirse yakının, acı yoksa uzak akrabanın ölüm haberini alacağına işarettir(Sulooca 2007:5; Nureddini 2007:187).

Kıbrıs Türklerinde diş çekildiğini görmek bir kişinin öleceği şeklinde yorumlanmaktadır.Ön dişlerden birinin çekilmesi aile fertlerinden birinin ölecek olması şeklinde yorumlanır(Bağışkan 1997:30).

Anadolu folklorunda ölüme yorulan rüyaların başında dişler gelmektedir.Dişlerin düşmesi bütün boyutlarıyla ölümle ilişkilendirilmiştir (Örnek 1971:26-27).

Yukarıda belirtilen hususlar rüyada diş görmekle ölüm arasındaki bağlantının Türk kültürü içerisinde yaygın kabul gören unsurlar arasında olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

1.4.Bir Uzunu Kaybetmek(Kol, El, Göz, Bacak vb.)

Kişinin rüyasında bir uzunu kaybetmesi, özellikle de, en yakınındakilerden birini kaybedeceği şeklinde yorumlanır. Parça bütün ilgisi içerisinde bedenden bir parçanın yitilmesi, kişinin kendisinin veya çevresinden bir kişinin kaybedilecek olması şeklinde yorumlanır.

Bir uzun kaybedilmesi hem ölüm hem de büyük bir felaketin (özellikle birinin felç geçireceği gibi) habercisi, yakınlarından birinin ölecek olması(Gülseven 2007), rüyada el veya kolun kaybedilmesi çocuğunun öleceği şeklinde, gözünü kaybetmekse anne veya babasını kaybedecek olmasına(Timuroğlu 2007), rüyada bir uzunu kaybetmek hamile kadının bebeğini düşüreceğine(Altan 2007), rüyada bacağını kaybettiğini görmek kişinin malının tükenmesine veya rüya sahibinin öleceğine(Arslan 2007; Dikçe 2009) yorumlanır.

Gagauz Türklerinde, rüyada, kol, el, göz, bacak... gibi bir uzunu kaybetmek ölümün habercisi olarak kabul edilir. Kolunu, gözünü kaybetmek anne, baba gibi pek yakın bir kimsenin ölümüne işaretir(Dinç 2004:91).

Makedonya Türklerinde, rüyada “Bir uzunu kaybetmek”; kol, el, göz, bacak gibi sevdiğin birisinin ölümüne işaretir(Sulooca 2007:4).

1.5.Bir Hayvandan Düşmek (At, Deve, Eşek vb.)

Bulunduğu konumu, sahip olduğu zenginliği kaybetmeye veya ölüme işaret olarak yorumlanır.

Bir hayvan tarafından parçalanmak ölüme(Mescioğlu 2007), attan, deveden düşen kişi kadınsa kocasını, erkekse karısını kaybedecek olmaya(Gürbüz 2007) attan düşen kişinin ölümden dönecek olmasına yorumlanır. Eşekten düşen kişinin ölümünün yakın olduğu şeklinde yorumlanır(Altan 2007; Gül Mi. 2009).

Gagauz Türklerinde, at, eşek gibi bir hayvandan düşmek de ölüme işaretir. Bir başka inanca göre, at kısmettir ve attan düşmek ölüm değil ama kısmeti kaybetmektir(Dinç 2004:91).

1.6.Kutsal Bir Kişi Tarafından Öleceğinin Bildirilmesi

Rüyada görülen ve kutsallık atfedilen kişinin, ölüme ilişkin haber vermesi genellikle gerçek kabul edilir. Bu durum, aynı zamanda toplumun inanç yapısıyla ilgili veriler de sunmaktadır. Rüya bazı durumlarda görülenin tersi bir şekilde de açıklandığı için bu durum ömrün uzaması şeklinde de yorumlanabilir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Kişiyi rüyasında beyaz elbiseli, ak sakallı(Mescioğlu 2007; Turan 2009; Birgül 2009; Yıldırım 2009), bir şeyh veya bir hoca(İlik 2007) birisini çağırıyor ve de öleceğini haber veriyorsa, ölüme işaret olarak kabul edilir. Bu tür rüyaları görmek de kişinin dini samimiyetinin bir göstergesi olarak kabul edilir ve bu tür rüyaların gerçekleşeceğine(Yıldızbaş 2007; Seyitbekiroğlu 2007) inanılır.

Rüyada ölüm görmek veya kişinin öleceğinin bildirilmesi ömrün uzun olacağına(Yurtbay 2007; Öntürk 2007) da yorumlanır.

Gagauz Türklerinde, rüyada kutsal bir kişi tarafından öleceğinin bildirilmesi fazla yaşacağı şeklinde yorumlanır(Dinç 2004:91)

1.7.Ölmüş Bulunan Bir Sevdığını Görmek

Bu durum farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Ölmüş olan kişinin dua istediği, gören kişinin ömrünün uzun olacağı şekillerinde yorumlanabildiği gibi ölüm habercisi olarak da kabul edilmektedir.

Ölmüş bir yakının rüyada görülmesi rüyayı görenin çağrıldığı anlamına gelir(Türkmen 2007; Yiten Ha. 2009; Gül Fe. 2009; Ümit 2008; Birgül 2008).

Eğer ölmüş olan güzel bir yerdeyse (özellikle yeşil bir yerdeyse) rüyayı görenin cennete; kötü bir yerdeyse ve ölü kötü bir durumdaysa rüyayı görenin cehenneme gideceğine(Alay 2007; Gül Fe.2009).

Ölen kişinin dua istemesine(Görentaş 2007; Yüksel 2007).

Ölü için bir hayrın işlenmesinin gerekliliğine(Gülseven 2007; Aydın Sa. 2009). Gören kişinin öleceğine(Mescioğlu 2007). Ölmüş olan kişinin söylediği sözün doğruluğuna(Yıldızbaş 2007). Rüyayı göreni ahirete götüreceğine(Öztürkçü 2007) yorumlanır.

Görülen rüya, rüyayı gören ve rüyada görülenin kişinin farklı durum ve tavırlarına göre de yorumlanır. Rüyada görülen ölü, kişiyi çağırıyorsa ölüme(İlik 2007, Mescioğlu 2007; Başdinç 2007), rüyayı gören çağrıya uyararak gidiyorsa rüyayı gören kişinin öleceğine(Tunçay 2007; Eren He. 2009).

Ölen kişinin güldüğünü görmek o aileden birinin öleceğine dönük uyarı(Başdinç 2007; Öntürk 2007; Kardeş 2007) olarak nitelendirilir.

Ölen kişiyi rüyada görüp ona yemek vermek ölen kişinin rüyayı göreni yanına istediğine yorumlanır(Ümit 2008).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Bir evde bir hastanın olması ve daha önce ölen birisini görmesi, ölen kişinin rüyayı gören kişinin elinden tutup götürmesi, sarılması ölüme işaret olarak kabul edilir(Özer 2009).

Ölümünün üzerinden uzun zaman geçmiş olan ölmüş kişiyi görmek iyiye yorulmaz, yakın zamanda ölmüş bir kişiyi görmekse o kişinin hayır istiyor olarak yorumlanır(Ölmez 2009).

Rüyada görülen ölünün hayrına tuz veya sabun verilmesi gerektiğine bunun yapılmamasının, uğursuzluk getireceğine(Tunçay 2007) inanılır.

Kişinin rüyasında sevmediği bir kişiyi görmesi genel ve belirsiz bir uğursuzluğa(Altuntaş 2007; Öztürkçü 2007) yorumlanır ve o ölü için komşusuna soğan verilmesi gerektiği(Tunçay 2007) ifade edilir.

Ölmüş bulunan bir yakının rüya gören kişiyi özellikle elinden tutup götürmesi ölüm şeklinde yorumlanır.

İran Kaşkay Türklerinde, rüyada görülen tanıdık kimseler değişik biçimlerde yorumlanabilmektedir. Bazı kimseler vardır ki onları rüyada görmek çok kötü olarak düşünülür. Onları toplumda herkes bilir ve rüyada o adamın görülmesi obanın genelinde olumsuz olarak yorumlanır. Bu durumda, ölünün başına bir Kur'an getirilir ve yirmi otuz santimetrelik bir ağaç dalı ölüye dokundurularak on iki imamdan peygamberinden ve sual olacağı başka şeylerden ona bahsedilir(Karaaslan 2009).

Bulgaristan Türklerinde, rüyada ölmüş kişileri görmek, özellikle ölmüş kişilerin rüya sahibini çağırması, onunla yürümesi, onu bir yere götürmesi, ölüye bir şey vermek de, rüya sahibinin ecelinin yaklaştığı şeklinde yorumlanır. Rüyada ölmüş bir kişiden bir şey almak ise, rüya sahibinin ömrünün uzamış olduğuna yorumlanır (Kaderli 2004:342).

Gagauz Türklerinde ölmüş bulunan bir sevdiğini görmek, fazla yaşamaya işaret gibi kabul edilirken; bir kısım Gagauzlar "Kendi yanına çağırıyor." demektedir. Rüyada görülen ölmüş bulunan yakın, eğer evden bir şey isterse ve rüyayı gören bu şeyi verirse ölüm gerçekleşecektir; vermezse ölüme işaret değildir. Ölmüş bulunan bir yakının (koca, karı, oğul, kız, kayınvalide, kayınpeder, ana, baba, vb) rüyayı göreni çağırması, elinden tutup bir yere götürmesi de ölüme işaret olarak kabul edilir. Çağrıya uyup gidilirse ölüm gerçekleşecek; gidilmezse -yakında- ölüm olmayacaktır.Rüyada görülen ölmüş bulunan yakın elinden tutarsa ölüme işaretidir. Ancak, rüyayı gören ölmüş bulunan yakına bir şey vermez, alırsa iyi bir haberdur.Rüyada

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

ölüyle oynar, konuşur, bir şey verir, ölen kişiden bir şey alınırsa bütün bunlar ölümün habercisi olarak yorumlanır(Dinç 2004:91).

Makedonya Türklerinde, rüyada “Ölmüş olan bir yakınının elinden tutup bir yere götürmesi”; yakının öleceğine işaret etmektedir(Sulooca 2007:5).

Kıbrıs Türklerinde, bir ölüyü rüyada görmek ölüme yorumlanır.Ölen kişiye birşey verilmesi, ölen kişinin verlen şeyi alması, rüya sahibiyle konuşması ve ölünün rüya sahibini çağırması ölüme yorumlanır.(Bağışkan:1997:29)

Anadolu folklorunda, düşte daha önce ölmüş birini görmek ölümle bağlantılandırılan unsurlar arasındadır(Örnek 1971:28).

1.8.Bunların Dışında “Ölüme Yorulan” Düşler:

Rüyalarla, ölüm düşüncesi ve ölüme belirti olabilecek hususlar arasında zengin bir bağlantı kurulmuştur. Mezarlık, oda, tabut, yolculukla ilgili imgeler, beyaz renk etrafında şekillenen nesnelere, felaket unsurları ölümle ilişkilendirilerek yorumlanmıştır.Aşağıda farklı birçok unsur birarada verilerek alandan elde edilen veriler sıralanmıştır.

Rüyada, mezarlığın görülmesi, ev yapılması, tandır yapılması, beyaz giyilmesi, komşudan kazan getirmek ölüme yorumlanır(Alay 2007; Gülseven 2007).

Tandır, ev dar mekanlar olmaları itibariyle ölümle ilişkilendirilmiştir.Renk sembolizminde beyaz ölümle ilişkilendirilen renkler arasında ön sıradadır.Kefen bezinde de beyaz tercih edilen bir renktir.

Rüyada kazanın kaynadığını görmek, kazan görmek ölünün suyunun kaynatılacağına yorumlanır(Gül Ce. 2007). Geçmişte kalmaya başlayan bir uygulama olarak ölünün suyunun kazanlarda kaynatılması, kazan nesnesini ölümle ilişkili kılmıştır.Bu nedenle rüyada kazan görmek, ölüme yorulan hususlar arasındadır.

Evin döşemesinin kırıldığını görmek(Duman 2008; Dikçe 2009).Bir yerin çatısının uçması (Mescioğlu 2007). Rüyada bir evin(Mescioğlu 2007), bir duvarın yıkıldığını görmek(Duman 2008). Evin bir tarafının yıkıldığını görülmesi, duvarın yıkıldığını görülmesi(Yüksel 2007; Mirza Gül 2009).

Kaynak kişilerimiz evin yapılması ve ölüm arasında kurdukları bağlantıyı doğruladığını düşündükleri iki olay anlatımında bulundular:”Bir akrabam hastaydı yatalak bir hasta değildi. Rüyamda baktım onun evine çatı vuruluyor ve çatı da tamamlanmak

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

üzere.Kanaatim o kişinin kurtulmayacağı yönündeydi ve kısa bir süre sonra da vefat etti.”(Soran 2009).

“Dedem, sabah namazından sonra gördüğü bir rüyada, bir ev yaptığını ve o evi yapmasında iki kişinin de kendisine yardım ettiğini, yardım edenlerden birinin, evinin iki gün sonra biteceğini ve bu eve taşınacağını söylemiş. Dedem bu rüyayı gördükten iki gün sonra vefat etmiş. Dedem bu rüyasını babaanneme anlatmış. Biz ondan dinledik.”(Eren He. 2009).

Bulgaristan Türkleri arasında rüyada evin duvarının içe doğru yıkılması aile içinden bir kişinin; dışa doğru yıkılması aile dışından birinin öleceğine; rüya sahibinin yıkılan duvarın altında kalması ise kendisinin öleceğine yorumlanır(Kaderli 2004:343).

Kıbrıs Türkleri arasında da bir evin duvarının, temelinin veya damının yıkıldığını görmek aile reisinin veya aileden bir kişinin öleceği şeklinde yorumlanır. (Bağışkan:1997:28)

Anadolu folklorunda rüyada evin ya da duvarın yıkıldığını görmek ölüme yorumlanır. (Örnek:1971:29)

Türk dünyasından aldığımız veriler bu unsurun belli bir kabule sahip olduğunu göstermektedir.

Tabut görmek yol hazırlığına(ölüm de dahil) uğursuzluğa ve üzüntüye yorumlanır (Arslan 2007;Yüksel 2007).

Evde hasta varsa rüyada tabut görmek(İlik 2007).

Beyaz bir ata binmek (Yıldızbaş 2007), beyaz at kefenle özdeşleştirilir (Mirza Gül 2009).

Beyaz ata binmek ve ölüm özdeşliği ilgili kaynak kişilerimizden bir anlatı örneği derledik. Kaynak kişimiz, “sabah erken bir vakitte gördüm rüyayı. Rüyamda, kır ata binmiş gelen sarıklı sakallı bir muhterem zat gördüm, koşup o kişinin atını tutmaya çalıştım. O kişi bana, ‘tutma, tutma bu senin oğlunun atıdır.’ dedi. Bu rüyanın ertesi günü oğlum öldü.” (Öndül 2009).

Bir ağacın devrildiğini(Yıldız 2007; Turan 2009), kesildiğini(Dikçe 2009) görmek. Bulgaristan Türklerinde de aynı rüya ölüme yorumlanır(Kaderli 2004:343).

Kişinin rüyada mezara benzer bir oda görmesi (Yıldız 2007),

Rüyada toprak görmek ölüme yorumlanır (Yiten Gü.2009).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Toprak kazmak (Gürbüz 2007;Gül Ce. 2009; Aydın Sa. 2009), mezar kazıldığını görmek (Muhlis Gül 2007), çamur karıştırmak (Duman 2008).

Bulanık, topraklı bir su görmek veya o suda yıkanmak (Yiten Gü.2009; Hayrettin Çoban 2009; Taş İk. 2009).

Kıbrıs Türkleri arasında da bulanık su, bataklık, çamurlu su görmek ölüme yorumlanır.(Bağışkan:1997:29)

Kazma kürekle bir yeri kazmak veya elinde tutmak(Gürbüz 2007).

Rüyada çift sürmek iyi görülmez, bu rüyanın ardından bir ölümün gerçekleşeceğine inanılır. “Eşim rüyasında evimizin önünde çift sürdüğünü gördü. Eşimin rüyasından birkaç gün sonra amcası vefat etti.” (Hanife Yiten 2009).

Bulgaristan Türklerinde, Kıbrıs Türklerinde de rüyada toprakla uğraşmak, tarla işi yapmak, toprağa yaklaşmak ölüme yorumlanır. (Kaderli 2004: 343; Bağışkan 1997:30)

Gagauz Türklerinde de çukur ya da kuyunun içine düşmek, çıkamamak, çamur içinde gezmek, çamurla su içinde yıkanmak, sarı toprak veya patates, duvarın veya evin yıkılması ölüme yorumlanır (Dinç 2004:91).

Saçın kısılması ömrün kısılmasına yorumlanır (Yüksel 2007).

Rüyada düğün görmek(Beyazıd 2007;Uluca 2007;Özer 2009; Sayın 2009), düğünde türkü söyleyerek oynadığını görmek(Ümit 2008).

Gelinlik giymek, beyaz elbiseli kişiler görmek ölüme yorumlanır.(Altan 2007; Çoban 2009).

İran Kaşkay Türklerinde rüyada bir kişinin düğününün yapıldığını görülmesi, o kişinin ölecek olmasına yorumlanır. (Karaaslan 2009).

Bulgaristan ve Kıbrıs Türklerinde de rüyada gelin ve gelinlik görmek ölüme yorumlanır. (Kaderli 2004:343; Bağışkan 1997:30)

Gagauz Türklerinde de rüyada gelin görmek, kilise ve düğün görmek ölüme yorumlanır (Dinç 2004:91).

Rüyada et kesilmesini görmek.(Duman 2008), Bulgaristan Türklerinde de et görmek ölüme yorumlanır (Kaderli 2004:343).

Çukur, kanal veya bina temeli kazıldığını görmek (Öztürkçü 2007; Aydın Sa. 2009).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Rüyada imam görmek (Yüksel 2007).

Rüyada siyah üzüm görülmesi, bal yemek bir acının geleceğine işarettir. “Kardeşimin vefat ettiği gece büyük bir sürünün başındaydım. Biz altı kişi o sürünün peşindeyiz. Bir çobanın da elbisesi bembeyaz. O sürünün içinde çok sayıda arı vardı. Uyandım Allah hayr etsin, dedim. Ertesi gün öğleleyin kaza haberi geldi. Kardeşim trafik kazasında vefat etmişti.” Kepçenin çalışması (Aydın Sa. 2009).

Bulgaristan Türklerinde de mevsimi olmadığı halde rüyada yaş ya da kara üzüm yemek ölüme yorulur(Kaderli 2004:342).

Çiğ et yemek akrabalarından birinin ölmesine yorumlanır. Siyah bir sığır görmek bir hastalığın geleceği şeklinde bir inanca konu edilir (Taş İk. 2009). Kıbrıs Türkleri arasında mevcut inanışa göre de rüyada birisine çiğ et vermek, eti veren kişinin karısının ölmesine yorulur (Bağışkan 1997:30).

Ölüme işaret olarak kabul edilen rüyalar görüldükten sonra o rüyaların tesirini ortadan kaldırmaya yönelik bazı kaçınma uygulamaları da yapılmaktadır. Rüyalarla ilgili tespit ettiğimiz kaçınmaları şu şekilde sıralayabiliriz:

Rüyada ölüme yorulacak bir unsur görüldüğü zaman kimseye anlatılmamalı, sol tarafa üç defa tükürülmeli (Yüzügöler 2007; Dikçe 2009).

Görülen rüyanın üzerinden uzun bir süre geçtikten sonra rüya anlatılmamalı (Alay 2007), anlatılmamalı veya iyiye yorulmalı(Altan 2007).

Rüya anlatılmamalı veya çeşme açık bırakılmamalı ve rüya akan suya anlatılmamalı. Çeşme yoksa durgun bir su elle hareketlendirilerek ‘bu su da gitsin.’ denilerek anlatılmamalı (Gül Ce. 2009).

Yasin okunur, Fatiha okunur veya akarsuya anlatılırsa o etki de akar gider (Sevgül Gül 2009; Hanife Yiten 2009).

Kişi uyandığında Allah’tan hayır dilemelidir (Uluca 2007; Aydın Sa. 2009).

Kötü rüya görüldüğünde kibleye dönülmeli, üç adım atılmamalı, Fatiha okunmalı ve bir taş ters çevrilmeli (Muhlis Gül 2007).

Kişi rüyasını kendisini seven bir kişiye anlatmalı, sağa sola tükürmeli (Kurt 2009).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Kötü rüya gören gördüğü rüyayı anlatmamalı ve rüyadan uyanınca “Euzu billahimineşşeytanirracim” diyerek uyandığı tarafın tersine yatmalı. Rüyada kişi ölmüş babasını görürse lokmasını yapıp ölüsü için hayır yapmalıdır (Soran 2009).

Bu kaçınmaların temelini Hz. Muhammed’in “tavsiyelerinin” izlerini görmekteyiz: “Rüya yorumlanıncaya kadar bir kuşun ayağındadır, (yani sabit bir yerde durmaz) yorumlandığında gerçekleşir. Rüyayı sevdiğiniz veya akli başında bir kimseye anlatınız.” “...Biriniz sevmediği bir rüya görürse, bu şeytandır, bu nedenle rüyanın şerrinden Allah’a sığınsın ve hiç kimseye anlatmasın ki böylece ona rüyanın zararı dokunmaz.”⁵

Kutadgu Bilig’te, kişinin gördüğü rüyayı iyiye yorması, rüya yorumcusunun da rüyayı iyiye yorması gerektiği ifade edilir (Ögel 2002:C.II, 576-577). İslam tesirinde meydana getirilen bu eserde ifade edilen bu görüş İslam dininin rüya yorum tarzıyla uyumludur.

Kırgız Türklerinde, iyi rüyaya da kötü rüyaya da sadaka verilir. Ama daha çok kötü düşlerin zararından kurtulmak için verilir. Sadaka, genelde evden çıkarken ilk karşılaşılan küçük çocuğa veya dilencilere verilir.

Kötü rüyalardan kaçınmak için rüyalar gidip suya anlatılır. Su, rüyada görülen kötülükleri kendisinden uzaklara alıp götürür. Eğer rüya sahibi kötü rüyasını suya değil de başkasına anlatırsa ondaki kötülükler açığa çıkabilir ve çevresindekilere zarar verebilir diye inanılır (Mamıtoev 2004:15). Fas’ta bir su testi alınıp rüya suya anlatılmalıdır; insanların yaşamadığı yerdeki bir taş da bu “itiraf”ı üzerine alabilir (Schimmel 2005:66). Bir diğer kaçınma şekli sadaka verilmesidir (Schimmel 2005:42).

Azerbaycan’ın bazı yerlerinde kadınlar dertlerini, sırlarını ve rüyalarını suya anlatırlar (Arık 2005:124).

Kıbrıs Türklerinde görülen düş iyi veya kötü olsa bile kimseye anlatılmaz. Anlatılmasının uğursuzluk getireceğine inanılır (Bağışkan 1997:27).

SONUÇ

Rüya, insanoğlunun yaşantı, istek ve hayallerinin semboller aracılığıyla ortaya çıktığı bir boyuttur. Rüyaların şekillenmesi ve rüyaların ifade ettiği anlam binlerce yıldır insan zihnini meşgul etmektedir. Rüyaların, bir anlam içerdiği ve bu anlamın sembolik bir dil aracılığıyla iletiği yaygın kabul gören bir olgu olarak karşımıza

⁵ Buhari, a.g.e. , s.770-771

çıkılmaktadır. Bu anlamın belirginleştirilmesi öznel yorumlarla dolu olsa da beraberinde ortak bir sembol yorum dili de oluşturmuştur. Bu dil, sözlü ve yazılı kaynaklarca yüzyıllar içerisinde işlenmiş ve halk içerisinde de yerleşmiştir. Bu yaygınlık aynı zamanda halk inanışlarını da beslemiştir.

Bir olgu olarak ölüm insan bilincini ve bilinçaltını köklü şekilde etkilemiştir ve etkilemektedir. Bu etkinin kendini açığa çıkardığı alanlardan biri de rüyalar. Rüyada görülenlerin ölüme yorumlanması yukarıda da açıklandığı üzere geniş bir yelpazede karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada seçilen Van Gölü Havzası'nda yürütülen saha çalışmasıyla ölümlerle ilgili rüyalar sözlü kaynaklardan derlenmiş ve elde edilen veriler Türk dünyasından verilerle karşılaştırılarak Türk kültür ekolojisi bütünlüğü içerisinde yerleştirilmeye çalışılmıştır.

Ev, toprak, beyaz renk, dış yaygın olarak ölümü sembolize eden ve rüyada görülen unsurlar arasında yer almaktadır. Bu unsurlar, yaygınlığı değişmekle birlikte Türk dünyasında mevcuttur. Rüyada görülen unsurların ölüme yorumlanmasında karşımıza çıkan ortaklık, rüyaların etkisini ortadan kaldırmaya dönük kaçınma ritüellerinde de çıkmaktadır. Bu çalışmamızda elde ettiğimiz veriler Türk dünyası halklarından elde edilecek verilerle ilerleyen zamanlarda daha da zenginleşecektir.

YAZILI KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, Erol (2006). Erciş'te Eski Türk İnançlarının İzleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde
- ARIK, Durmuş (2005). Azerbaycan Türklerinin Dini Tarihi ve Halk İnanışları, Ankara: Öztepe Matbaacılık.
- ARIK, Durmuş (2005). Hıristiyanlaştırılan Türkler(Çuvaşlar), Ankara: Aziz Andaç Yayınları.
- ARİES, Philippe (1991). Batılmanın Ölüm Karşısında Tavrı, Ankara: Gece Yayınları.
- ASSMANN, Jan (2001). Kültürel Bellek(Çev.Ayşe Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAĞIŞKAN, Tuncer (1997). Kıbrıs Türk Halkbiliminde Ölüm, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

- BİNGÖL, Halit (1987). Muş'un Kültür Hayatına Toplu Bir Bakış, İstanbul: Umur Matbaacılık.
- BORATAV, Pertev Naili (2000). Halk Edebiyatı Dersleri, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- BORATAV, Pertev Naili(1999). 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul: K Kitaplığı.
- BOSTANTZİ, Chousein (2008).Yunanistan Gümölcine İli Mehrikoz Bölgesindeki Doğum, Sünnet, Evlenme Ve Ölüm İle İlgili Örf Ve Adetlerin Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (1999). Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2003). Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları, Ankara: Akçağ Yayınları.
- DEDE KORKUT OĞUZNAMELERİ(2001) (Haz. Semih Tezcan-Hendrick Boeschoren), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (1997). Dede Korkut Kitabı-I, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- FRAZER, James G.(2004). Altın Dal I-II(Çev.Mehmet H. Doğan), İstanbul: Payel Yayınları.
- FROMM, Erich (2003). Rüyalar, Masallar, Mitoslar(Çev.Aydın Arıtan; Kaan H. Ökten), İstanbul: Arıtan Yayınları.
- GAZİOĞLU, Celal (2007). Bütün Yönleriyle Tarih ve Kültür Hazinesi Erciş.
- GOLDSTEİN, Kenneth (1977). Sahada Derleme Metotları (Çev:Ahmet Edip Uysal), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri (1996), TTK Basımevi, Ankara.
- KADERLİ, Zehra (2004). Deliorman (Bulgaristan) Türk Sözel Kültüründe Geçiş Törenleri, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- MAMITOV, Abdimuhamet (2004). Kırgızistan'da Ölümle İlgili İnanış ve Uygulamalar, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

- Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Muhtasar-ı Tecrid-i Sarih (Çev. Abdullah Feyzi Kocaer) (2004), Ankara: İmaj Baskı.
- NUREDDİNİ, Mensur (2007). Makedonya'daki Müslümanlarda Doğum, Evlenme ve Ölüm İle İlgili İnanışlar ve Uygulamalar, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- ÖNAL, Mehmet Naci (1998). Romanya Dobruca Türkleri ve Mukayeseleriyle Doğum Evlenme ve Ölüm Âdetleri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1971). Anadolu Folklorunda Ölüm, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1995). Türk Halkbilimi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (2000). 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ÖZBAY, Ekrem (2007). Türkmenistandan Anadolu'ya Örf Adet ve Halk İnançları, İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.
- POLAT, Kemal (2005). Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ROUX, Jean-Paul (1998). Türklerin ve Moğolların Eski Dini(çev.Prof. Dr. Aykut Kazancıgil), İstanbul: İşaret Yayınları.
- ROUX, Jean-Paul (1999). Altay Türklerinde Ölüm, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- ROUX, Jean-Paul (2005). Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- SCHİMMEL, Annemarie (2005). Halifenin Rüyalari, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- SULOCCA, Murteza (2007). Üsküp ve Çevresinde Ölümle İlgili İnanç ve Uygulamalar, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

- TACEMEN, Ahmet (1995). Türk, Fin-Ugor, Moğol-Mançu Toplulukları İnanışları Zemininde Bulgaristan Türkleri İnanışları veya Türk Kimliği, Ankara.
- ÜNAL, Mustafa (1996). A Comparative Study of Funeral Customs in Turkey and Azerbaijan with Particular Reference to the Pre-Islamic Turkic Aspects, Basılmamış Doktora Tezi, Birmingham.
- ZUHAYLİ, Vehbe (1990); İslam Fıkı Ansiklopedisi, İstanbul: Risale Yayınları,.

MAKALELER-BİLDİRİLER

- AÇIK, Fatma (2004). “Özbekistan’da Defin Ve Taziye Merasimleri” *Millî Folklor*, Yıl 16, Sayı 61, s.142-149
- AKBABA, Dilek Ergönenç (2008). “Nogay Türklerinde Ölüm ile İlgili İnançlar ve Ağıtlar, 2008, Yıl 20, Sayı 80, s.77-84.
- BULUÇ, Sadeddin (2009). “Şamanizm”, Türklük ve Şamanlık(Editör: Ö. Andaç Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul, s.107-181.
- ÇETİN, Çulpan Zaripova (2008). “Tatar Türklerinde Cenaze Merasimleri”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, Adana, s.155-168.
- ÇETİN, Nurullah (2006). “Sembol”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedisi Sözlüğü*, AKBM Yayınları, Ankara, s.260-261.
- DIYKANBAYEVA, Mayramgül (2009). “Kırgız Türklerinde Ölüm”, *Millî Folklor*, Yıl 21, Sayı 82, s.89-97.
- DİNÇ, Abdulkerim (2004). “Gagauz Folklorunda Ölüm”, *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* Sayı 25. Erzurum, s.89-105.
- DURDU, Aydın; DURDU, Bircan Kalaycı (1998). “Geçmişten Günümüze Ölüm Adetleri ve Kemaliye Köyünde Ölüm”, *Türk Halk Kültürü Araştırmaları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERSOY, Ruhi (2002). “Türklerde Ölüm ve Ölü İle İlgili Rit ve Ritüeller”, *Millî Folklor*, S.54 Yaz, s.86-102.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

KARAMAN, Hayreddin (1996). “Ölüm, Ölü, Defin ve Merasimler”, *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri I(Uluslararası Kollokyumun Bildiriler Kitabı)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.3-15.

TÜRKÇE SÖZLÜK (2005). “Sembol”, Ankara:, TDK Yayınları, s.1727.

SÖZLÜ KAYNAKÇA

ALAY, Ziyaattin. 1941 Van doğumlu kaynak kişi Van’da yaşamakta olup kendisi ile 04.05.2007 tarihinde Van’da yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.

ALTUNTAŞ, Rabia. 1953 Van-Erçek Köyü doğumlu kaynak kişi Van’da yaşamakta olup kendisi ile 20.04.2007 tarihinde Van’da yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.

ARSLAN, Mehmet. 1924 Van-Başkale doğumlu kaynak kişi on yıldır Van’da yaşamakta olup kendisi ile 23.04.2007 tarihinde Van’da yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.

AYDIN, Sait. 1947 Bitlis-Hizan doğumlu kaynak kişi ile 22.05.2009 tarihinde Hizan ilçesindeki evinde yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.

AYYÜREK, Yusuf. 1951 Van-Gevaş doğumlu kaynak kişi aynı yerde yaşamakta olup kendisi ile 15.05.2007 tarihinde yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.

BALCI, Adil. 1932 Muş Malazgirt doğumlu kaynak kişi okur-yazar olup kendisi ile 14.07.2009 tarihinde yaptığımız görüşmenin deşifre metni M.E. arşivindedir.

BEYAZID, Hani. 1931 Van-Gevaş doğumlu otuz yıldır Van merkezde yaşamaktaolan kaynak kişi ile 06.04.2007 tarihinde Van’da yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.

BİRGÜL, Nuriye. 1963 Ağrı-Diyadin doğumlu kaynak kişi aynı yerde yaşamakta olup kendisi ile 06.05.2008 tarihinde yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.

ÇETİN, Feride. 1959 Bitlis Geçitbaşı Köyü doğumlu kaynak kişi okur-yazar olmayıp ev hanımıdır. Kendisiyle 20.05.2009 tarihinde Tatvan’daki evinde gerçekleştirdiğimiz görüşmenin metni M.E. arşivindedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

- ÇOBAN Hayrettin.1955 Bitlis doğumlu kaynak kişi yüksekokul mezunu olup Bitlis Belediye Başkanlığı görevinden emekli olmuştur.Kendisiyle 19.05.2009 tarihinde Bitlis'te yaptığımız görüşmenin metni M.E. arşivindedir.
- DUDUNALI, Mustafa. 1941 Muş-Bulanık Arakonak Köyü doğumlu kaynak kişi ilkokul mezunu olup 16.07.2009 tarihinde kendisi ile yapılan görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni M.E. arşivindedir.
- DUMAN, Ali. 1947 Hakkari-Çukurca doğumlu kaynak kişi Van merkezde yaşamakta olup çalışmamaktadır. Ali Duman okur-yazardır. Kaynak kişi ile 22.11.2008 tarihinde Van Yalım Erez Mahallesi'nde yapılan görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metni M.E. arşivindedir.
- EREN, Hediye. 1966 Bitlis doğumlu kaynak kişi okur-yazar olmayıp kendisi ile yapılan görüşmenin deşifre metni M.E. arşivindedir.
- EREN, Hülya.1981 Söke doğumlu kaynak kişi lise mezunu olup kendisi ile yapılan görüşmenin deşifre metni M.E. arşivindedir.
- GÖRGÜLÜ, Baki.1924 Van doğumlu kaynak kişi ile 18.04.2008 tarihinde Van'da yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.
- GÜL, Cemile. 1956 Bitlis Hizan doğumlu kaynak kişi okur-yazar olmayıp ev hanımıdır.Bitlis'in Tatvan ilçesi'nde yaşamakta olan kaynakkişi ile 21.05.2009 tarihinde Tatvan'daki evinde yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.
- GÜL, Ferzemelek. 1930 Bitlis Geçitbaşı köyü doğumlu kaynak kişi okur-yazar değildir.kaynak kişi ile 18.05.2009 tarihinde Geçitbaşı Köyü'ndeki evinde gerçekleştirilen görüşmenin metni M.E arşivindedir.
- GÜL, Mirza. 1952 Bitlis Geçitbaşı Köyü doğumlu kaynak kişi ilkokul mezunu olup TEDAŞ'ta işçi olarak çalışmaktadır.Kendisiyle 21.05.2009 tarihinde Bitlis'in Tatvan İlçesi'ndeki evinde yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.
- GÜL, Muhlis. 1947 Ağrı-Patnos doğumlu kaynak kişi ilkokul mezunu olup Bağ-Kur emeklisidir. Kaynak kişi ile 20.07.2009 tarihinde Ağrı-Patnos'a bağlı Doğansu Köyü'nde yaptığımız görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni M.E. arşivindedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

- GÜL, Sernaz. 1940 Van-Erciş doğumlu kaynak kişi okur-yazar olamayıp ev hanımıdır. Kaynak kişi ile 20.07.2009 tarihinde Ağrı-Patnos'a bağlı Doğansu Köyü'nde yaptığımız görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni M.E. arşivindedir.
- GÜLSEVEN, Yakup. 1952 Van doğumlu kaynak kişi aynı yerde yaşamakta olup kendisi ile 14.04.2007 tarihinde yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.
- GÜLSEVEN, Gülsenem. 1961 Van doğumlu kaynak kişi aynı yerde yaşamakta olup kendisi ile 14.04.2007 tarihinde yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.
- GÜRBÜZ, Senayi. 1954 Van-Kaymaklı Köyü doğumlu kaynak kişi Erçek Beldesi'nde yaşamakta olup kendisi ile 13.05.2007 tarihinde yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.
- GÜRBÜZ, Gülistan. 1953 Van-Erçek doğumlu kaynak kişi Erçek Beldesi'nde yaşamakta olup kendisi ile 13.05.2007 tarihinde yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.
- İLİK, Naime. 1940 Van doğumlu kaynak kişi Van'da yaşamakta olup kendisi ile 12.05.2007 tarihinde Van'da yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.
- KOCAMAN, Ahmet. 1935 Bitlis doğumlu kaynak kişi geleneksel anlamda dini eğitim veren yöre medreselerinde öğrenim görmüş olup emekli imamdır. Kaynak kişi ile 20.05.2009 tarihinde Bitlis'in Tatvan İlçesi'ndeki evinde yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.
- KURT, Celalettin. 1947 Hakkari doğumlu kaynak kişi Hakkari merkezde yaşamakta olup çalışmamaktadır. Kaynak kişi lise mezunu olup. Kaynak kişi ile 10.07.2009 tarihinde Hakkari merkezde yapılan görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metni M.E. arşivindedir.
- MESCİOĞLU, Saliha. 1950 Van-Özalp doğumlu kaynak kişi Van'da yaşamakta olup kendisi ile 16.05.2007 tarihinde Van'da yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.
- ÖLMEZ, Abdulaziz. 1962 Hakkari-Çukurca Gündeş Köyü doğumlu kaynak kişi aynı yerde yaşamakta olup çiftçidir. Kaynak kişi ilkokul mezunu olup kaynak kişi ile 27.05.2009 tarihinde Van merkezde yapılan görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metni M.E. arşivindedir.
- ÖNDÜL, Murat. 1970 Van-Doğanlar Köyü doğumlu kaynak kişi lise mezunu olup kamu işçisidir. Kendisi ile Doğanlar Köyü'nde

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

- 02.06.2009 tarihinde yaptığımız görüşmenin deşifre metni M.E. arşivindedir.
- ÖNTÜRK, Orhan. 1962 Van – Kasımoğlu Köyü doğumlu kaynak kişi aynı yerde yaşamakta olup kendisi ile 17.04.2008 tarihinde Van’da yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.
- ÖZER, Abdulkerim. 1957 Hakkari-Şemdinli doğumlu kaynak kişi aynı yerde yaşamakta olup imamdır.kaynak kişi lise mezunu olup kaynak kişi ile 13.07.2009 tarihinde Hakkari Şemdinli’deki evinde yapılan görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metni M.E. arşivindedir.
- ÖZKAYA, Mehmet. 1965 Tutak Çırpılı Köyü doğumlu kaynak kişi lise mezunu olup imamlık görevini sürdürmektedir.28.07.2009 tarihinde Ağrı merkezde kendisiyle yaptığımız görüşmenin deşifre metni M.E. arşivindedir.
- ÖZTÜRKÇÜ, Garip. 1934 İran doğumlu kaynak kişi aynı yerde yaşamakta olup kendisi ile 17.04.2007 tarihinde yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.
- SAYIN, Salih. 1938 Muş-Hasköy doğumlu kaynak kişi ilkokul mezunu olup esnaftır.Kendisi ile 15.07.2009 tarihinde Hasköy’de yaptığımız görüşmenin deşifre metni M.E. arşivindedir.
- SEYİTBEKİROĞLU, Süleyman. 1945 Van –Kalecik Köyü doğumlu kaynak kişi aynı yerde yaşamakta olup kendisi ile 25.03.2007 tarihinde yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.
- SORAN, Mustafa Zeki. 1942 Muş-Varto doğumlu kaynak kişi emekli öğretmendir. Kendisi ile 17.07.2009 tarihinde Muş-Varto’da yaptığımız görüşmenin deşifre metni M.E. arşivindedir.
- TAŞ, İkram. 1955 Bitlis-Vestin Köyü doğumlu kaynak kişi çiftçidir. Okur-yazar olup kendisiyle 20.05.2009 tarihinde Bitlis-Geçitbaşı Köyü’nde yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.
- TATAR, Makbule. 1959 Van doğumlu kaynak kişi aynı yerde yaşamakta olup kendisi ile 09.04.2007 tarihinde yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.
- TİMUROĞLU, Hayriye. 1942 Van doğumlu kaynak kişi aynı yerde yaşamakta olup kendisi ile 10.04.2007 tarihinde Van’da yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

TUNÇAY, Zöhre. 1960 Van-Başkale doğumlu kaynak kişi on yıldır Van'da yaşamakta olup kendisi ile 04.05.2007 tarihinde Van'da yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.

TURAN, Zenişan. 1957 Bitlis-Geçitbaşı köyü doğumludur. Okur-yazar olmayıp ev hanımıdır. Bitlis'in Tatvan İlçesi'ne bağlı Tosunlu Köyü'nde yaşamakta olup kendisiyle 28.10.2008 tarihinde Van'da yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.

TÜRKMEN, Ayten. 1955 Van doğumlu kaynak kişi Van'da yaşamakta olup kendisi ile 27.04.2007 tarihinde Van'da yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.

ULUCA, Ahmet. 1946 Bitlis-Hizan doğumlu ve otuzbir yıldır Van merkezde yaşamakta olan kaynak kişi ile 29.03.2007 tarihinde Van'da yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.

UZUN, Ali Ekber. 1972- Varto-Doğanca Köyü doğumlu olup ilkokul mezunudur. Hocaların yanında eğitim aldığını ifade etmiştir. Kur'an okuyor. Kendisi ile 17.07.2009 tarihinde Varto'da yapılan görüşmenin deşifre metni M.E. arşivindedir.

ÜMİT, Raife. 1942 Hakkari doğumlu kaynak kişi ile 27.11.2008 tarihinde Van merkezde yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.

YALÇIN, Halit. 1966 Hakkari doğumlu kaynak kişi araşırmacı-yazardır. Kaynak kişi ile 27.05.2009 tarihinde Hakkari merkezde yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.

YAŞLAK, Gurbet. 1973 Van-Mollakasım Köyü doğumlu kaynak kişi yirmiiki yıldır Van'da yaşamakta olup kendisi ile 01.06.2007 tarihinde Van'da yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.

YILDIRIM, Sıddık. 1938 Muş doğumlu kaynak kişi okur-yazar olup kendisi ile 14.07.2009 tarihinde Muş merkezde yaptığımız görüşmenin deşifre metni M.E. arşivindedir.

YILDIZ, Muhittin. 1953 Van doğumlu kaynak kişi Van'da yaşamakta olup kendisi ile 21.04.2007 tarihinde Van'da yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

YILDIZBAŞ, Ali. 1943 Van-Alaköy doğumlu kaynak kişi Van'da yaşamakta olup kendisi ile 19.04.2007 tarihinde Van'da yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.

YİTEN, Gürçin.1939 Bitlis Konaç köyü doğumlu kaynak kişi çiftçi olup okuma yazmayı askerliği esnasında öğrenmiştir.Kaynak kişi ile 16.05.2009 tarihinde Bitlis Yolalan Beldesi Pınarbaşı Köyü'ndeki yaptığımız görüşmenin metni M.E. arşivindedir.

YURTBAY, Gönül. 1965 Van doğumlu kaynak kişi ile 20.04.2007 tarihinde Van'da yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.

YÜZÜGÜLER, Halime. 1946 Bitlis–Ahlat doğumlu kaynak kişi Van'da yaşamakta olup kendisi ile 23.04.2007 tarihinde Van'da yapılan görüşmenin metni M.E. arşivindedir.

ZÜLFİKAR, Hafız Şirin. 1941 Bitlis doğumlu kaynak kişi emekli imam olup lise diplomasını dışardan almıştır.Kaynak kişi ile 19.05.2009 tarihinde Bitlis merkezde yaptığımız görüşmenin metni M.E. arşivindedir.